

BOLALARGA NISBATAN ZO‘RAVONLIK HOLATLARINING SODIR ETILISHI HAMDA ULARGA PSIXOLOGIK YORDAM KO‘RSATISH MASALALARI

Samsakova Madinaxon Kosimjonovna

Andijon viloyati Xo‘jaobod tumani

1- umumiy o‘rta ta’lim maktabi psixologi

Annotatsiya: Bolaga loqayd munosabatda bo‘lish – ota-onalar yoki ularni o‘rnini bosuvchi kishilar, shuningdek boshqa shaxslar tomonidan bolalarni boqish, tarbiyalash, sog‘lom turmush kechirish sharoitlarini yaratish, to‘la ma’lumot olish va shu kabilarni ta’minlashga doir o‘z majburiyatlarini bajarmaslik yoki lozim darajada bajarmasliklari.

Kalit so‘zlar: zulm, zarar, exploitation, beparvolik, bevosita zulm, bilvosta zulm, jismoniy zuravonlik, jinsiy zuravonlik, ruhiy rivojlanish, psixika, tushkunlik

KIRISH

Farzand ota-onaning “shaxsiy mulki”, degan qarash bilan yashashni bas qilaylik. Ota-onalar bolaga egalik qiladigan emas, aksincha, unga g‘amxo‘rlik va mehr ko‘rsatadigan, farzandining jismonan, ruhan va aqlan kamol topishi uchun barcha zarur shart-sharoit yaratadigan insonlardir. Har bir bolaning huquq va manfaati qonun himoyasida. Mana shu qoida yurtdoshlarimiz tafakkuriga singishi kerak. Bolalarga g‘amxo‘rlik dunyoning barcha mamlakatida davlat siyosatining ustuvor yo‘nalishlaridan hisoblanadi. Jumladan, yurtimizda ham ertamiz egalarining jismonan va ma‘nan yetuk insonlar bo‘lib kamol topishi uchun barcha imkoniyat ishga solinmoqda. Ayniqsa, bolalar huquqini himoya qilishning qonuniy asoslari yaratildi. Bu yangi tahrirdagi Konstitutsiyamizda ham mustahkamlandi. Jumladan, Bosh qonunimizda ota-onalarning farzandlari oldidagi majburiyati alohida ko‘rsatildi. Davlat va jamiyat ota-ona vasiyligidan mahrum bo‘lgan va yetim bolalarga g‘amxo‘rlikni o‘z zimmasiga olishi qayd etildi.

Onalik va bolalik davlat muhofazasida ekani ta’kidlandi. Bu xalqimizning nechog‘liq bolaparvar ekaniga yana bir dalildir. 2022–2026 yillarga mo‘ljallangan Yangi O‘zbekistonning taraqqiyot strategiyasini “Insonga e’tibor va sifatli ta’lim yili”da amalga oshirishga oid davlat dasturida bolalarga nisbatan tazyiq va zo‘ravonlik o‘tkazishning oldini olishga qaratilgan huquqiy mexanizmlarni kuchaytirish vazifasi belgilangan. Bu borada yangi qonun loyihasini ishlab chiqish ko‘zda tutilgan. Haqiqatan, bolalar huquqlarini himoya qilish dunyodagi muhim masalalardan. Shu bois, davlatimiz mustaqil bo‘lganidan keyin ratifikatsiya qilingan dastlabki hujjatlardan biri Bola huquqlari to‘g‘risidagi konvensiyadir. O‘zbekistonda aynan bolalar haq-huquqini ta’minlash jarayonida xalqaro standartlarga rioya qilish davlat siyosatining muhim yo‘nalishlaridan biri etib belgilandi. Bugungi kunda adabiyotlarda sinonimlar sifatida «zulm» va

«nomunosib munosabat» soʻzlari ishlatiladigan «bolalarga nisbatan zulm» tushunchasi (ingl. Child Abuse) Butunjahon Sogʻliqni saqlash Tashkiloti tomonidan 1999 yilda taklif etilgan quyidagi taʼrifga tayanadi: «Zulm» yoki «bolalar bilan qoʻpol muomalada boʻlish» «...bolaning sogʻligʻiga, yashashiga, rivojlanishi va layoqatiga amaliy zarar keltiradigan yoki zarar yetkazishi mumkin boʻlgan barcha turdagi jismoniy yoki emotsional salbiy munosabat, jinsiy zulm, ehtiyotsiz yoki befarq munosabat, kommersiya yoki boshqa maqsadlardagi ekspluatatsiya»ni anglatadi.

Demak, xalqaro amaliyotda qabul qilingan «bolaga nisbatan zulm» atamasi oʻzida «ehtiyotsiz munosabat» hamda «tashlab qoʻyilganlik» (ingl. Neglect) tushunchalarini ham oʻzida mujassam etadi.

Oʻzbekistonda «bolalarga nisbatan zulm va ehtiyotsiz munosabat» tushunchasi avvalo qonuniy asosga tayanadi. Oʻzbekiston Respublikasi qonunchiligiga koʻra, zulm deganda ehtiyotsiz va loqayd munosabatda boʻlish nazarda tutilmaydi. Zulm va loqayd munosabat quyidagicha taʼriflanadi: Bolaga nisbatan zulm – bolaning ixtiyoriga zid ravishda yoki uning koʻmakka muhtoj holatidan foydalanib, uning shaxsiy dahlsizlik huquqini buzuvchi jismoniy, jinsiy va ruhiy taʼsir koʻrsatishdir. Mazkur taʼrifga binoan, zulmning jismoniy, jinsiy va ruhiy koʻrinishlari ajratib koʻrsatiladi. Bolaga loqayd munosabatda boʻlish – otalar yoki ularni oʻrnini bosuvchi kishilar, shuningdek boshqa shaxslar tomonidan bolalarni boqish, tarbiyalash, sogʻlom turmush kechirish sharoitlarini yaratish, toʻla maʼlumot olish va shu kabilarni taʼminlashga doir oʻz majburiyatlarini bajarmaslik yoki lozim darajada bajarmasliklari.

Bolalarga nisbatan nолоyiq munosabat turlari

Jismoniy zoʻravonlik – shafqatsizlik va bolaga ogʻriq keltiruvchi hamda uning sogʻligʻi va rivojlanishiga zarar yetkazuvchi insoniyatga mos boʻlmagan maqsadga yoʻnaltirilgan boshqa xatti-harakatlar:

- ✓ bolaga yetkazilgan har qanday tana jarohati yoki ogʻriq berish (urish, chimchilash, tishlash, kuydirish, bolani boʻgʻish yoki choʻktirish)
- ✓ bolaga tana jarohati yetkazilishiga qarshilik qilmaslik
- ✓ bolani har qanday jismoniy jazolash – tarsaki, kaltaklash, tahqirlash
- ✓ bolani dori yoki boshqa kimyoviy vositalar yordamida zaharlash
- ✓ Jinsiy zoʻravonlik – kattalarning jinsiy ehtiyojlarini qondirish uchun bolalardan foydalanish. Bolani jinsiy faoliyatga jalb qilish uchun tahdid, kuch, ayyorlik va ishonchdan foydalanish.
- ✓ bola bilan har qanday jinsiy aloqa yoki munosabatlar (kuch ishlatgan holda yoki ishlatmasdan)
- ✓ bolani jinsiy aloqaga jalb qiluvchi har qanday xulq-atvor
- ✓ seksual tavsifdagi har qanday xatti-harakatlar – oʻyinlar, suhbatlar, foto va video tasvirlarni tomosha qilish

✓ seksual g‘arazgo‘ylik – bolani seksual maqsadda sotish, pornografik foto va videotasvirlardan foydalanish

✓ fohishabozlikka jalb qilish

Emotsional (ruhiy) zo‘ravonlik – bolaga lozim darajada e‘tibor bermaslik, g‘amxo‘rlik qilmaslik, qo‘llab-quvvatlamaslik, hissiy yaqinlik ko‘rsatmaslik. Bola doimiy ravishda e‘tibor va mehrning yetishmasligini his qilib turadi, tahdid va kamsitishlarga duchor bo‘ladi va bu o‘z qadr-qimmatini bilmaslik va o‘ziga ishonchsizlikni oshishiga olib keladi. Ehtiyotsiz munosabat (beparqlik) – bolaning jismoniy, ruhiy, aqliy va ijtimoiy rivojlanishiga salbiy ta‘sir ko‘rsatilishga olib keluvchi hayotiy ehtiyojlarni qondirilmasligi:

- e‘tiborsiz, qarovsiz qoldirish, xavf ostida qoldirish;

- bola ehtiyojlariga nisbatan befarqlik (ovqatlanishga, tibbiy ko‘makka, ta‘limga, muloqotga, rivojlanishga bo‘lgan ehtiyojlarining qondirilmasligi);

- hissiy yaqinlikning yo‘qligi (undan voz kechish)

- mavjud tahdiddan bolani himoya qila olmaslik (istamaslik)

Ekspluatatsiya – boladan o‘z manfaati yo‘lida foydalanish – og‘ir mehnat, seksual foydalanish, trafik (foydalanish maqsadida bolalarni olib chiqib ketish, sotish).

Bola bilan shafqatsiz munosabatning to‘rtta turini ajratadilar:

- Shafqatsiz jismoniy munosabat

- Jinsiy zo‘ravonlik

- Bola ehtiyojlariga e‘tiborsizlik

- Psixologik zo‘ravonlik

Shafqatsiz jismoniy munosabat – bolaga yetkazilgan tasodifiy bo‘lmagan har qanday tan jarohati.

Bolalar ustidan jinsiy zo‘ravonlik – bola yoki o‘smirdan shaxsiy jinsiy lazzat olish uchun foydalanish.

Bola ehtiyojlariga e‘tiborsizlik – ota-ona yoki parvarishni amalga oshiruvchi shaxslarning 18 yoshga to‘lmagan bolaning asosiy ehtiyojlarini ta‘minlashga surunkali noqodirligi. Psixologik zo‘ravonlik, o‘z navbatida, ikki turda bo‘lishi ham mumkin:

✓ psixologik beparvolik – bu ota-ona yoki parvarishni amalga oshiruvchi shaxslarning bolaga zaruriy ko‘mak, e‘tibor, psixologik himoyani ta‘minlashga qodir emasliklari, unga mehrning yo‘qligi.

✓ psixologik shafqatsiz muomala – kattalar tomonidan bolani tahqirlash, uni kamsitish, xaqoratlash, mazax qilish maqsadida sodir etiladigan surunkali harakat. Dastlab bolaga zo‘ravonlik namoyon etishning sababi ota-onalarning psixologik og‘ishi deb hisoblandi, keyin diqqat ijtimoiy kontekstga ko‘chirildi, bundan xatar omili ota-onaning bolaga zo‘ravonlik munosabatini shartlovchi qadriyatlar tizimi hamda ijtimoiy yakkalanishda yashirin ekanligi haqidagi xulosa kelib chiqadi. So‘ng zo‘ravonlikni ota-ona va bola o‘rtasidagi munosabatlarning buzilgan interfaol ijtimoiy modeli orqali sharhlashdi.

XULOSA

Xulosa o'rnida aytish zarurki, tadqiqotchilar xatar omillarini shaxs, oila va jamiyat darajasida aniqlaydilar va bir omil emas, balki ularning o'zaro ta'siri bolalar ustidan zo'ravonlik o'tkazishga olib kelishini isbotlaydilar. Shuningdek, ular u yoki bu xatar omilining mavjudligi zo'ravonlikni namoyon etish degani emas, balki uning paydo bo'lish ehtimoli yoki imkoniyati borligini ta'kidlaydilar. Bunda bir necha ijobiy omillarning mavjudligi (ijtimoiy ko'nikmalar, "Men" ning ijobiy identifikatsiyasi va h.k.) xatar omilining ta'sirini kamaytiradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Абдурахмонова, М. М. (2021). Необходимость изучения общественного мнения для принятия эффективных решений в школе. Человек. Наука. Социум, (1), 33-46.
2. Абдурахмонова, М. М., & Маллабоев, Ш. А. (2016). Узбекская модель развития малого предпринимательства. Ученый XXI века, 62.
3. Абдурахмонова, М. М., & Содикова, Д. Ш. (2020). Efficiency of management of higher education institutions in the preparation of qualified personnel. Человек. Наука. Социум, (2), 8-27.
4. Абдурахмонова, М. М. (2021). Мактабларда самарали қарор қабул қилиш учун жамоатчилик фикрини ўрганиш зарурияти. Журнал Социальных Исследований, (SPECIAL ISSUE 1).
5. Абдурахмонова, М. М., & Орипов, А. (2019). Основные направления и приоритеты научной актуализации информационной парадигмы гражданского общества. Мировая наука, (12), 56-59.
6. Абдурахмонова, М. М., & Мирзажонов, Ж. (2020). Роль конституции в построении правового государства и гражданского общества. Теория и практика современной науки, (3), 9-11.